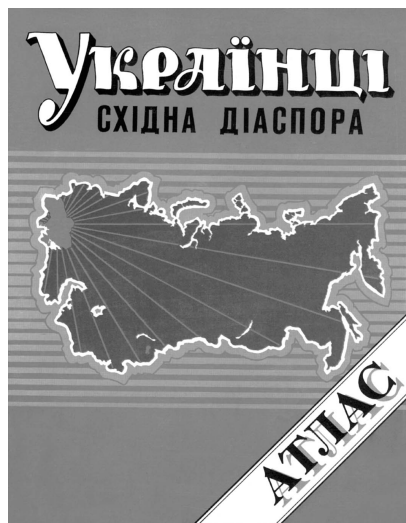

АТЛАС — систематизована збірка тематичних карт, ілюстрацій, таблиць, що супроводжуються поясненнями, виданих цілісним томом чи у вигляді брошури або папки певного формату. Родоначальником складання атласів вважається давньогрец. учений К. Птолемей. Термін «А.» запровадив картограф Г. Меркатор на честь Атласа, міфіч. короля Лівії, що виготовив небес. глобус. Атласи характеризуються єдністю у відображенні гол. об'єкта картографування, певними принципами генералізації та формування карт, взаємопов'язаних визначал. ідеєю створення атласу. В Україні розробляються атласи заг.-географічні, тематичні та комплексні. За призначенням їх поділяють на навчальні, шкільно-краєзнавчі, дорожні, туристичні, довідкові та наук.-довідкові.

За територ. охопленням вирізняють А. планет та зоряного неба, світу, окремих материків і держав, областей, басейнів річок, р-нів тощо. Навчальні А. допомагають дошкільнятам і школярам формувати геогр. уяву, правильно сприймати форми, розміри та просторові співвідношення зображень планет, зоряного неба, материків, а також містять відомості про особливості їхньої будови, відмінності природи, насел., господарства та екол. стану довкілля. Вирізняються А. своєї країни, що розробляються згідно з вимогами шкіл. програм. За останні роки із застосуванням комп'ютер. технологій видано низку геогр. А. для потреб школи. Шкільно-краєзнавчі А. належать до комплексних і охоплюють, як правило, територію адм. областей або окремих природ. регіонів. Розробляючи їх, особл. увагу приділяють характер. рисам території. Майже всі адм. області України мають такі А. Виданням у 1999 атласу «Житомирська область: моя мала батьківщина»

започатковано новий тип шкільно-краєзнав. А., що, крім карт, містять кольорові іл. старовини, портрети видат. діячів науки, культури, мистецтва.

Дорожні А. характеризують шляхи сполучення (за класом, якістю), містять їх нумерацію, відстані між насел. пунктами, інформацію про об'єкти обслуговування на шляхах (заправні станції, станції тех. обслуговування, готелі, аеропорти, митні пункти тощо). Туристичні А. призначені туристам для вивчення за допомогою карт цікавих об'єктів природи, історії, архітектури, культури. Довідкові А. дають систематиз. інформацію про державу, регіон чи певний локал. об'єкт. Прикладом є «Погляд на Україну. Атлас» (К., 1996), що містить карти за тематикою: Україна і світ, адм. устрій, фіз. карта, природа, госп-во, історія. Кожна з карт супроводжується коротким текстом укр. та англ. мовами. Науково-довідкові А. — систематизовані збірки геогр. карт, що дають новітню наук. комплексну або вибірково темат. інформацію про регіон (природа, госп-во, насел., культура, соц. сфера, екологія). Вони різняться глибиною наук. опрацювання темат. змісту і включають різні типи карт — аналітичні, комплексні, синтетичні; є також оцінювальні та прогнозні. А. зазвичай містять пояснювальний текст, таблиці, графіки, діаграми, що доповнюють уявлення читача про об'єкт вивчення.

У 20 ст. розроблено й видано бл. 50 наук.-довідк. А. тер. України. Найважливіші з них такі: «Атлас карт енергетики України» (Х., 1922) розкриває план електрифікації держави, містить карти і графіки, присвяч. питанням енергоресурсів, розміщення електростанцій та ін. «Кліматичний атлас України» (К., 1927) відображає розподіл температури повітря і опадів, імовірних посух. «Географічний атлас України» (К., 1928) — перший комплекс. наук.-довідк. атлас України. Його 33 карти з поясн. і статистич. матеріалом згруповано у три блоки: природ. умов, соц.-політ. та екон. (пром-сть, с. госп-во, торгівля, кооперація). «Атлас України і сумежних країв» (Л., 1937) відомий як атлас В. Кубійовича. «Атлас сільського господарства Української РСР» (К., 1958) — комплекс. темат. А., на картах якого відображено розміщення та спеціалізацію с. господарства. Містить 47 карт та поясн. текст. «Атлас палеогеографічних карт Української і Молдавської РСР» (К., 1960) — темат., характеризує поетап. розвиток зем. кори. Містить 72 літолого-палеогеогр. та 6 геол. карт, поясн. текст щодо поширення окремих фаціальних умов. «Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР» (Москва, 1962) — комплекс. А., на картах якого розкрито особливості природ. умов і ресурсів, насел., господарства, культури, освіти та охорони здоров'я України і Молдавії. Має 121

карту, містить пояснюв. записки і таблиці. «Агрокліматичний атлас Української РСР» (К., 1964) містить 146 карт, які в розрізі зон характеризують тепло- та вологозабезпеченість, радіац. режим, розподіл річкового стоку та ін. «Атлас составных теплового и водного баланса Украины» (Ленинград, 1966) характеризує складові водного, тепл. і радіац. балансів України, негативні природні явища, особливості випадання опадів, випаровування. Містить бл. 150 карт, переважно однокольорових. «Климатический атлас Украинской ССР» (Москва, 1968) містить докладну інформацію про осн. метеорол. елементи та явища, їх територ. розподіл; представлено клімат. районування тер. України. «Атлас особливо небезпечних для сільського господарства гідрометеорологічних явищ на території Української РСР» (К., 1968) вміщує 53 карти, що характеризують суховійні явища, р-ни, які мають знач. ризик щодо злив, граду, сильних вітрів, заморозків, льодової кірки. «Атлас природных условий и природных ресурсов Украинской ССР» (Москва, 1978) містить карти, що відображають результати досліджень природи тер. України та морів, що її омивають. Складається з 13 розділів, 450 карт (геол. будова, мінер. ресурси, рельєф, клімат, поверхневі води, ґрунти, рослин. і тварин. світ, охорона природи та ін.). Кожний розділ супроводжується довідк. пояснюв. текстом. «Атлас почв Украинской ССР» (К., 1979) характеризує 69 найважливіших видів ґрунтів України, структуру ґрунт. покриву території за зонами та провінціями. Проблеми, що виникли після Чорнобил. катастрофи, зумовили необхідність розробки і видання спец. атласу «Атлас Чернобыльской зоны відчуження» (К., 1996), на картах якого відображено ступінь забруднення тер. України.

Протягом багатьох років видавались навч. атласи для вивчення географії та історії в школі. Від 1991 роботи зі створення навч. атласів активізувалися. Нині над ними працюють НВП «Картографія» і ЗАТ «Інститут передових технологій». Від 1990 «Картографія» видала бл. 50 найменувань навчальних геогр. та істор. атласів для

різних класів. Проміжним щодо типу «навчальний» і «довідковий» є атлас «Україна. Навчальний атлас» (К., 1998), на 96 сторінках якого подано осн. характеристики компонентів природи, насел., економіки та транспорту. За 10 р. НВП «Картографія» випустила 16 шкіл.-краєзнавчих та 18 довідк. атласів (атласи окремих міст: Києва — 1999, 2000, Одеси — 1999, 2000, Харкова — 1999, Донецька — 2000, Львова — 2000), атласи автошляхів України — 1997, 2000, Криму — 2000. «Інститут передових технологій», що нещодавно розпочав активну роботу, видав 9 навч. атласів та укр.-англ. атлас «Погляд на Україну» (К., 1998). У 1997 розпочато роботу над «Національним атласом України», що міститиме новітні дані про природу України, її насел., госп-во, культуру, екологію. Карти передбачається доповнювати текстом, графіч. матеріалом, слайдами. У 2000 завершено розробку першого в Україні електрон. атласу «Атлас України: електронна версія пілотного проекту Національного Атласу України». Атлас містить 176 карт, 200 графіків і діаграм, 100 фотографій та 150 сторінок тексту, на яких розкриваються природні умови і ресурси держави, історія її формування, насел., госп-во і соц. сфера, екол. особливості тер. України. Атлас видано укр. і англ. мовами.

Рекомендована література

1. Национальные атласы. История, анализ, пути совершенствования и унификация. Москва, 1960;
2. Комплексне географічне картографування Української РСР. К., 1964;
3. Українці. Східна діаспора. К., 1992;
4. Національні меншини в Україні 1920–1930-ті роки: Істор.-картогр. атлас. К., 1996;
5. Україна з космосу: Атлас дешифрованих знімків території України з космічних апаратів. К., 1997.

Л. Г. Руденко

Бібліографічний опис:

Атлас / Л. Г. Руденко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44593>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).